

Пропорційність і взаємне розміщення різних форм територіального зосередження рекреаційно-туристичної діяльності розкриває функціонально-територіальна структура, яка фактично, визначається поєднанням пунктів, центрів, вузлів, які формують різноякісні функціональні райони рекреаційно-туристичного обслуговування. Виділення елементів територіальної структури за допомогою методу суспільно-географічного районування є результатом конкретного аналізу рекреаційно-туристичної діяльності людини під впливом найрізноманітніших факторів. Важливу роль в реалізації взаємодії між елементами функціонально-територіальної структури, як у внутрішньому, так і в зовнішньому аспекті функціонування, відіграє транспортна сітка, яка визначає лінії прямих і зворотних просторових зв'язків як між окремими компонентами туристської індустрії, так і іншими компонентами суспільної системи.

Складний діалектичний процес територіальної організації рекреаційно-туристичної діяльності відбувається в умовах дії об'єктивних факторів, кожний з яких специфічно впливає на розміщення туристичних об'єктів, підприємств супутніх галузей. Рівень розвитку рекреаційно-туристичної діяльності на певній території виражений сукупністю показників забезпеченості закладами туристського господарства, територіальної диференціації, економічної ефективності діяльності туристичних підприємств.

Чітко виражена ресурсна орієнтація рекреаційно-туристичної діяльності обумовлена тим, що елементи територіальної структури не можуть покривати значні території повністю, а прив'язані до місць концентрації ресурсів (необхідно відзначити високу вибірковість попиту щодо ресурсів, які залучаються до реалізації туристичної діяльності), що визначають спрямованість туристських потоків і зосередження підприємств, які їх обслуговують. Визначаємо виділення зон на рисунку.

Функціональні зони в цілому співпадають з культурно-історичними та етнографічними регіонами країни, а сукупність територіально роз'єднаних зон, що виконують однакову функцію, з точки зору маркетингових підходів, дозволяє визначити функціонально-територіальні сегменти пропозиції на національному туристському ринку.

Конфігурація маршрутів в залежності від компактності розміщення різнорангових центрів дозволяє виділити регіональні системи рекреаційно-туристичного обслуговування. Реалізація впливу регіональних центрів на навколишню територію при цьому визначається тим, що керівні функції в них забезпечуються не тільки відповідними елементами управлінської структури, але й закріплюються реальним забезпеченням безперервної підготовки кваліфікованого обслуговуючого персоналу від технологічно-виконавчого до інституційно-управлінського рівня [1, с. 581-582].

УДК 911.3

**Висновки.** Генералізованим виразом територіальної структури у вигляді взаємозумовленого поєднання елементів та територіальної структури зв'язків між ними є опорний каркас. Його конфігурація забезпечена характеристикою управлінської структури, відображає основні риси територіальної організації туристичної діяльності. В цілому ж регіональний тип територіальної структури, що утворюється в результаті сукупної дії локалізуючих факторів, найчастіше комбінований з елементами лінійно-вузлової, радіальної, багатоядерної конфігурації. Рекомендації щодо територіальної організації рекреаційно-туристичної сфери надано в працях А.Г. Бобкової, В.К. Євдокименка, А.Г. Охрімченка, Н.В. Павліхи, Д.М. Стеценка, Л.М. Черчик, І.М. Яковенка та інших. Концепція регіонального розвитку передбачає зосередження об'єкта дослідження на функціональних, соціальних, культурних, інформаційних зв'язках між елементами територіальної організації рекреаційно-туристичної діяльності [2, с.93]. Розвиток рекреаційно-туристичних послуг має базуватися на комплексному використанні рекреаційно-туристичного потенціалу окремих територій з достатньою кількістю ресурсів для задоволення потреб населення у відпочинку і відновленні життєвих сил. Необхідність у психофізіологічному і духовно-інтелектуальному розвитку сил індивіда називається рекреаційно-туристичними потребами. У той же час одна й та ж сама територія може розглядатися як потенційні ресурси для різних видів відпочинку, які здійснюються окремо, послідовно або в комбінації один з одним. Питання про надання переваги окремим видам відпочинку або їх сполученням вирішується, виходячи з технологічної сумісності окремих видів відпочинку та цінності ресурсів для кожного з них. При визначенні технологічної вибірковості слід враховувати, що кожний вид відпочинку являє собою систему занять, пов'язаних із певними властивостями природного середовища. Між окремими заняттями різних видів відпочинку існують певні співвідношення за витратами часу, які можуть змінюватися лише обмежено. Більшість видів відпочинку потребує певного сполучення властивостей природного середовища.

1. Бабарицька В.К., Любіцева О.О. Організація туризму. Навчальний посібник. Частина 1. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 1998. 82 с. (с. 25-27)). 2. Безуглий І.В. Напрями удосконалення територіальної організації регіональної рекреаційно-туристичної системи // Формування ринкових відносин в Україні № 8 (75) 2007. с. 93. 3. Зорин І.В. Квартальнов В.А. Енциклопедія туризму: Справочник. – М.: Финансы и статистика. 2004. – 368 с. – С.158. 4. Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Теоретичні основи туризмології: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К., 2005. 5. Ткаченко Т.І. Сталій розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: Монографія. – К., 2006. 6. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методика: Навчальний посібник. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с. С. 581-582.

Надійшла до редколегії 03.11.10

Н. Короба, асп.

## ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПОНЯТЬ "ГЕОПОЛІТИКА" ТА "ПОЛІТИЧНА ГЕОГРАФІЯ"

*Досліджено проблеми теоретичного визначення змісту понять "геополітика" та "політична географія", аналіз їх сучасного розуміння. Вивчено основні проблеми і тематики сучасного політико-географічного країнознавства. Розглянуто систему категорій, яка склалася в геополітиці.*

*The problems of theoretical determination of content of concepts "geopolitics" and "political geography" are investigated, it is analysed them modern understanding. Basic problems and themes of modern politico-geographical regional geography are studied. The system of categories, which was formed in geopolitics, is considered.*

**Постановка проблеми.** Нове покоління політико-географів у другій половині ХХ ст. суттєво розширило поле наукового пошуку в дослідженнях політосфери, реабілітувавши геополітику як науку та змінивши дис-

курс політичної географії. Таким чином, сьогодні можна говорити про відновлення актуальності цих двох споріднених наукових дисциплін шляхом переосмислення класичної теоретичної спадщини та здійснення нових

теоретичних пошуків і практичних досліджень. Головна відмінність між класичною геополітикою та сучасною геополітикою полягає у тлумаченні префіксу "гео-". Класична геополітика тлумачить префікс "гео-" буквально в контексті популярного наприкінці XIX ст. географічного детермінізму, і префікс "гео-" у самому понятті свідчив про те, що мова йде про вивчення переважно географічних, просторово-територіальних чинників поведінки держав на міжнародній арені. Сучасна геополітика тлумачить префікс "гео-" не лише як синонім глобального. Дедалі більше досліджень міжнародно-політичних реальностей проводяться й на мезо- та макрорівні (регіональна геополітика, атомістична геополітика тощо) [7, с. 146]. Але саме процеси глобального плану визначають зовнішню політику держави.

Проблема геополітики та політичної географії є однією з актуальних як у філософській, так і в інших гуманітарних (політологія, соціологія) науках, і це обумовило появу низки методологічних проблем. Основною з них є наявність різних визначень геополітики та політичної географії, адже зрозуміло, що, наприклад, філософ чи політолог не буде підходити до вивчення конкретної дисципліни з тих же позицій, що й представник суспільної географії. Все це дозволяє різним авторам, залежно від мети і завдань дослідження, вкладати в поняття "геополітика" та "політична географія" свій зміст. Саме це і обумовлює необхідність розглянути питання про перспективи досліджень зазначеної проблеми.

**Постановка завдання і мети.** Однією з метою дослідження є розгляд проблемно-концептуальних аспектів теоретичного визначення сутності геополітики та політичної географії як складного й багатогранного явища.

**Актуальність дослідження.** В сучасних умовах геополітика та політична географія покликані вирішувати невідкладні проблеми не протистояння, а пошуку взаємовигідних контактів та співробітництва. При такому розумінні вони уявляються складовою наукових основ зовнішніх відносин для країни як частини світового господарства і суспільно-політичної спільності. Подальший розвиток геополітики та політичної географії пов'язаний з набуттям ними статусу комплексного міжгалузевого наукового напрямку в дискурсі якого важливу роль відіграє географічне мислення.

**Основний матеріал дослідження.** Етимологічно термін геополітика складається з двох грецьких слів *гео* – земля і *політікас* – те, що пов'язане з містом і державою, громадянином. Даний термін характеризує місце і конкретно-історичні форми впливу територіально-просторових особливостей геопросторового положення держав чи блоків держав на локальні, регіональні, континентальні або глобальні міжнародні процеси. Геополітика як вчення про географічну зумовленість політичних явищ, особлива галузь знань, яка вивчає зв'язок між географічним середовищем і політикою держави [1].

Концептуальний аспект геополітики розглядає її як проблемну наукову галузь, що досліджує реальну взаємодію і прогноз динаміки геопросторових *силових полів* (військових, економічних, політичних, цивілізаційних, екологічних) на глобальному та регіональному рівні [5, с. 18]. В якості генераторів цих полів виступають – держави, міждержавні угруповання і низка недержавних акторів, зокрема, суб'єктів транснаціонального значення, а в якості механізму взаємодії силових полів – геополітичні інтереси. У результаті фахівцями політгеографами і геополітиками вивчається не просто політична карта світу, а геополітична структура світу.

Геополітика та політична географія є спорідненими науками. Так, сучасні російські дослідники (В. Колосов і М. Мироненко, 2002 [5]), та українські (Б. Яценко,

2007 [7]) запропонували наступне визначення *політичної географії* – це особлива географічна наука в рамках соціально-економічної географії (країнознавча наука), яка досліджує взаємодію територіально-політичної організації суспільства з інтегральним геопростором на рівні держави та її районів. Інтегральний геопростір складається з економічного, соціального, політичного і фізичного просторів і їх накладання створює диференціацію інтегрального геопростору – *суспільно-економічних умов* діяльності (рівня розвитку і структури господарства, розселення, кількісних і якісних характеристик населення тощо). Звідси і об'єкт політичної географії – територіально-політичні системи (ТПС – сукупність елементів політичної сфери, яка функціонує на певній території, відрізняючись між собою за складністю і масштабом), які взаємодіють між собою і з геопростором. А *геополітика* – наука, яка вивчає в єдності географічні, історичні, політичні та інші взаємопов'язані чинники, що впливають на стратегічний потенціал держави. Поняття геополітики характеризує місце та конкретно-історичні форми впливу територіально-просторових особливостей положення держав чи їх блоків на локальні, регіональні, континентальні чи глобальні процеси. Політична географія може бути розглянута не лише як одна з теоретичних передумов виникнення геополітики, але й як історична форма становлення її предмета. Геополітика вивчає питання про те, як держава долає умови і закони геопростору й змушує його служити наміченим цілям.

Об'єкти дослідження політичної географії та геополітики на макрорівні (світосистема) та мезорівні (держава) частково збігаються, предмети ж дослідження є відмінними. Політична географія вивчає ТПС як геопросторове утворення. Геополітика ж є складним і багатовимірним процесом, яке у різних площинах суспільного життя повинно набувати відповідного змісту і форми. Наприклад, у загальнотеоретичному плані геополітика наближається до *філософсько-світоглядної доктрини* і вивчає чи то державу, чи то систему держав як утворення політичні. У плані *практичної політичної діяльності* це, зокрема, певна політична стратегія держави у зовнішньополітичній сфері, що часом веде дослідження з позиції інтересів певної держави і значить є більш заангажована (можна бачити їх і у формі ідеологічних концепцій).

Дослідження, які виходять зі сталих класичних позицій, охоплюють наступні основні проблеми і тематики сучасного політико-географічного країнознавства:

1) *Порівняльний аналіз (або класичний політико-географічний огляд)* особливостей формування і функціонування країн різних регіонів з акцентом на такі теми, як історія формування і морфологічній характеристикі території, державні кордони (їх вплив на господарську і політичну сферу прикордонних особливостей), проблеми історичного ядра та столиці держави, проблемні райони ("гарячі точки") або зони сепаратизму та ін.

2) *Політико-географічне (геополітичне) положення держав, регіонів та великих міст*, включно з характером сусідства, проблемою виходу до моря і використанням міжнародних транспортних шляхів. Оцінка їх політико-географічного положення дається на макро-, мезо- та макрорівнях. Нового дихання набули дослідження збагачені ідеями політичного геопростору та "конструювання" простору в ході суспільного розвитку.

3) Динаміка і політична роль політико-адміністративних територіальних систем, тобто ієрархічно організованої сукупності одиниць політико- і адміністративно-територіального поділу. В рамках концепцій територіальності, географічного місця (геопросторового контексту, за Дж. Егнью [15]) з'явилися дослідження

щодо визначення ідентичності, а також співвідношення та взаємодії політичних сил [7, с. 11].

4) Електоральна географія – один із напрямків політичної географії – набуває дедалі більшого прикладного значення.

5) Геопросторові вияви політичного процесу в державі. При цьому проблематика досліджень – співвідношення нація – держава, національна держава як спільнота людей, "політична сила", джерела і детермінанти політичної сили держави, національні інтереси держави.

6) Взаємозв'язок етнічних відносин і конфліктів політичної географії.

7) Вивчення закономірностей будови системи сучасного світового господарства, що має постійну тенденцію до свого ускладнення. В ній поряд із взаємозалежними державними економіками з'явилися нові актори: транснаціональні корпорації й банки, регіональні інтеграційні системи, потужні міжнародні організації, світові міста. Це веде до переосмислення сучасних функцій держави у сферах економіки, суспільних відносин та національної безпеки. Частина компетенції держави делегується або на вищі (інтеграційні утворення, світові міста тощо), або на нижчі (регіони, регіональні центри) рівні системи управління.

Система категорій, які склалися в геополітиці, нині, із збагаченням та зміною її проблематики, швидко розширюється. Окрім таких понять як сфера впливу, буферна зона, баланс могутності, країни-сателіти, лімітроф – тепер у науковий обіг увійшли нові категорії: національний інтерес, динамічна рівновага інтересів, інтеграція-дезінтеграція, поняття "країна-ворота", геополітична траєкторія, геополітичні поля, геопростір і контроль над останнім, інтереси (національні, державні, міждержавні), геополітична формула та геополітичний код (набори політико-географічних передбачень, які лежать в основі зовнішньої політики), експансія (політична, військова, інформаційна, культурна, економічна, етнорелігійна тощо).

Перш за все, слід з'ясувати зміст загального поняття "геополітичний". Складовою "геополітичного" є територіальні відношення, оскільки географічний вимір (географічні розміри об'єктів і процесів, що розглядаються, їх віддаленість, напрямки взаємодії, взаєморозташування, місцезнаходження тощо) як параметр може суттєво впливати на формування національних інтересів, а отже і на зовнішньополітичну стратегію держави. Звичайно, не всі вони відразу можуть бути задіяні при розгляді конкретних геополітичних понять. Але для відображення геополітичних ознак останніх обов'язково має бути якесь одне з територіальних відношень.

Геополітичні інтереси країни пов'язані насамперед із зовнішніми аспектами її розвитку і виникають завжди у конкретному регіоні, країні (географічна ознака). Геополітичні інтереси формуються: економічною діяльністю країни у певному регіоні світу або континенту; економічним співробітництвом з конкретною країною та його здійсненням через її територію (шляхи сполучень, магістральні трубопроводи); військовими, етнічними та екологічними чинниками тощо. Різні чинники часто взаємозумовлені. Наприклад, етнічна спільність країн є передумовою налагодження культурного та економічного співробітництва. Військова присутність країни може пояснюватися наявністю в неї економічних і стратегічних інтересів у регіоні.

Дуже поширеним є поняття "геополітична ситуація". Його пропонується визначити як існуючий на конкретну дату або протягом певного проміжку часу стан геополітичних положень, геополітичних інтересів і взаємодій країн регіону (світу), а також угруповань країн, місць збройних конфліктів тощо. Поступові зміни у гео-

політичній ситуації відбиває поняття "геополітичний розвиток". Він спостерігається у змінах економічного і політичного статусу країн та характеру їх взаємодії, у розпаді й утворенні країн та їх угруповань, у змінах складу угруповань, у появі або зникненні внутрішньодержавних та міждержавних військових конфліктів. Так, важливим результатом геополітичного розвитку Європи стало розширення військово-політичного блоку НАТО шляхом залучення до нього нових країн: в 1999 році – Польщі, Чехії та Угорщини; в 2004 році – Болгарії, Естонії, Латвії, Литви, Румунії, Словаччини, Словенії; в 2009 році – Албанії та Хорватії. Не менше значення має і приєднання низки країн Центральної і Східної Європи до Європейського Союзу під час першої та другої хвиль його розширення у 2004 і 2007 роках відповідно.

Якщо віднесені до геополітичного розвитку зміни мають докорінний і різкий характер, то доцільно використати поняття "геополітична катастрофа". Розпад Радянського Союзу та світової соціалістичної системи – це глобальна геополітична катастрофа, що безпосередньо охопила територію Центральної і Східної Європи та значну частину Азії, суттєво позначилася на всьому світовому геополітичному розвитку, змінила сам характер взаємодії країн, залишивши у минулому холодну війну. Поняття "геополітичний розвиток" і "геополітична катастрофа" відображають можливі прояви геополітичного процесу. Поняття "геополітичний розвиток", "геополітична катастрофа", "геополітична ситуація", "геополітичний процес" застосовуються для великих регіонів, що охоплюють ряд держав і окремих країн.

Геополітичний процес протягом певного часу характеризується відповідною "геополітичною траєкторією", що визначається як послідовність конкретних геополітичних ситуацій. Слід розрізняти реальні (тобто ті, що вже відбулися) і можливі геополітичні траєкторії. У з'ясуванні можливих траєкторій та умов їх здійснення полягає зміст геополітичного прогнозу. Поліпшення геополітичної ситуації в кінцевій точці траєкторії означає позитивний розвиток, а погіршення – негативний. Геополітичний розвиток може мати одночасно позитивні і негативні наслідки в різних аспектах. Збереження кризових елементів геополітичної ситуації початкового періоду визначає траєкторію як геополітичний тупик. Сукупність усіх можливих траєкторій утворює дерево геополітичного розвитку. Головним завданням геополітичного прогнозу є визначення негативних траєкторій і геополітичних тупиків, з'ясування умов і заходів їх запобігання.

Хочеться зазначити, що в контексті проблем геополітики сучасної України виокремлюються такі напрями дослідження як вивчення феномену "лімітрофності України" [6; с. 11], феномену транзитивної цивілізації [9; 11, с. 233 – 242], феномену розколотої української цивілізації [8]. Публікувалися й праці зарубіжних дослідників, в яких по-різному визначається роль та місце України в глобалізованому світі [2; 4; 10].

Якщо говорити про структуру геополітики, то тут виокремлюються дві сторони – духовна (геополітика як теорія та ідеологія) і практична (геостратегія), які знайшли своє відображення в геополітичній свідомості. Традиційна геополітика, розглядаючи держави як просторові феномени, досліджувала умови зростання їх впливу, природу їхньої взаємодії. Головним у політичному процесі вважався контроль над простором, розширення якого врешті-решт сприяє збільшенню військового, економічного, демографічного та інших ресурсних потенціалів держави. Таким чином, міць тієї чи іншої держави пов'язувалась із розмірами і характером території, яку вона займає. За такого підходу клімат, ландшафт, рослинність, ґрунт, геологія, місцезнаходження розгляда-

лись у якості чинників, що визначають зовнішньополітичні цілі, пріоритети держав і можливості їхньої реалізації. Держава порівнювалась зі своєрідним географічним чи просторово-територіальним організмом, що має специфічні фізико-географічні, кліматичні, ресурсні і інші властивості і надихається (керується) власною волею і інтересами. Тому цілком природно, що початково *геостратегія* тлумачилась тільки як завоювання прямого (військового і політичного) контролю над відповідними територіями. Сьогодні, термін *геостратегія* визначає геополітичне обґрунтування доцільності певних стратегічних напрямів діяльності держави в міжнародних відносинах. В плані генезису, походження останньої передбачає та обумовлює появу й формування реальних геополітичних відносин. Тобто в результаті взаємодії акторів міжнародних відносин формується геополітична структура світу, яка відрізняється від простої політичної карти і виявляється методами геополітичного районування цілісного планетарного простору.

*Геополітична структура світу* – це основний об'єкт дослідження геополітики, що представлена множиною просторових моделей: протистояння континентальної (теллуричної) і морської (талассократичної) сил, модель Серцевинної землі (Хартленд), концепція "континентального блоку", модель "хартлендримленд", модель світового "уніполю".

Геополітика як феномен свідомості відповідно до певного аксіологічного ядра людини структурується рядом понять і категорій та існує у формі геополітичної свідомості. Остання являє собою специфічну духовну реальність – особливу форму зв'язку географії та політичних відносин, фактично існуючих елементів природної або соціокультурної реальності з політичною поведінкою та політичним мисленням того чи іншого суб'єкта міжнародних взаємодій. Звичайно, коли якийсь з елементів реальності – подія або процес – з погляду відповідного суб'єкта набуває геополітичного значення, то він стає фактом геополітичної свідомості згідно з геополітичною моделлю бачення світу.

Прикладом зазначеного може слугувати поділ країн на "морські" та "континентальні", що обумовлено, перш за все, конфронтацією двох світоглядних парадигм – *мондіалістської та геополітичної* [14, с. 83 – 89]. Ідейно-світоглядні настанови цих парадигм визначають своє власне способом відношення до чуттєвої конкретної реальності простору. Ідеалом мондіалізму є універсалізація політичних, економічних та культурних форм життя з відповідним нівелюванням цінностей традиційних цивілізацій. При цьому, експансія "морської країни" побудованої на принципах лібералізму стає безмежною, інтерес її до чужих територій є засобом задоволення перш за все економічних (сировинних та політичних інтересів, і не пов'язана власне з територіальними інтересами). Ідеалом геополітизму є відстоювання реального світу – соціального, економічного, культурного простору. Тут земля, простір, на якому реалізовує себе нація, є детермінантою національної історії. При цьому нація в консервативному розумінні є довга череда поколінь, нерозривно пов'язаних із землею. Тобто, *геополітизм* – це консервативне бачення міжнародних відносин, де геополітика є ядром зовнішньої політики, що визначається загальним консервативним уявленням про фундаментальну роль землі й території. Отже, геополітика є базовою системою координат сталого, стабільного політичного розвитку людського суспільства. Спільним для мондіалізму та геополітизму є те, що вони відображають зв'язок геополітики та геостратегії.

Науковий рівень геополітичної свідомості знаходить своє відображення в геополітичних кодах країни. Під

останніми зазвичай розуміють набір стратегічних пропозицій, які уряд складає про інші держави при формуванні своєї зовнішньої політики. Так оперативні коди містять оцінку районів за межами кордонів держави з точки зору їхньої стратегічної важливості і в якості потенційних загроз. Вони не лише державно центричні, але й містять особливий погляд на світ та роль і місце країни в ньому. *Водночас коди сприймаються як основні будівельні блоки геополітичних світових порядків і діють на трьох рівнях – місцевому, регіональному, світовому, які інколи можуть вступати в конфлікт між собою.* Відповідно, всі країни мають місцеві коди, більшість мають регіональні, і лише країни, які мають ядерну зброю – глобальні коди (світового рівня) [13, с. 14 – 22].

Зазначимо, що геополітику як філософсько-світоглядну концепцію можна зацепити радше на духовно-екзистенційному, ніж на мисленнєво-раціональному рівні. Цю концепцію можна визначити як систему соціокультурних координат, яка обґрунтовує нації цілепокладачі орієнтири і напрямки розгортання в часі й просторі. Ці орієнтири й напрямки включають в себе такі умовні блоки, освоєння кожного з яких виробляє у свідомості й підсвідомості нації відповідні ідеали, цілі й стереотипи:

1. *Історіософський*, в якому концентрується й узагальнюється історичний досвід нації.

2. *Політичний*, функцію якого загалом можна звести до кристалізації національних захисних настанов, визначення ідеального балансу в забезпеченні ресурсами.

3. *Культурний*, що охоплює весь спектр духовного життя нації (включно з релігією).

4. *Аксіологічний*, що в ньому акумульовано закони, за яким здійснюються міжнародні відносини. Але на практиці, скоріше, є ймовірність існування закономірностей, а не "точних" законів, оскільки ця сфера нагадує стохастичний всесвіт, картину чудернацьких переплетінь численних явищ та процесів, причини й наслідки яких мають несиметричний характер, тому їх опис і пояснення в душі детермінізму, напередвизначеності, безальтернативності, виключення випадковостей є недоцільним.

5. *Футуристичний блок*, який містить візію національного поступу в майбутньому.

Звичайно, ця конструкція є доволі умовною. Однак, при переході до геополітики як політичної практики необхідно переплавляти їх в органічну єдність, утворюючи з них порівняно цілісне поле, синтезувати весь спектр цих різнопланових граней на шляху до поставленої мети.

**Висновки.** Таким чином, аналіз сучасного розуміння геополітики та політичної географії дозволяє зробити певні висновки. Шлях розвитку цих наук виявився досить тернистим і попереду ще багато "випробувань" та викликів, на які геополітика і політична географія мають достойно дати відповідь використовуючи всі напрацювання у загальнотеоретичному плані та у плані практичної політичної діяльності. Якщо в класичних працях політико-географів політичні процеси і явища інтерпретуються з урахуванням географічних чинників, то в сучасних умовах вже географічні процеси і системи інтерпретуються з урахуванням чинників політичних. Дедалі більш актуальними на сьогодні стають політико-географічні та геополітичні дослідження співвідношення політичних сил на глобальному і регіональному рівнях. Геополітика теж вийшла на вищий рівень: при розгляді предмету дослідження цієї науки саме геополітика взаємодії, а не конфронтації, стає визначальною при формуванні політичної геостратегії на різних рівнях.

1. Андрианов Т. В. Геополитические теории XX века: социально-философское исследование / Л.Э.Венцовский (отв. ред.) РАН Институт научной информации по общественным наукам. – М.: ИНИОН, 1996. – 178 с. 2. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки

и его геостратегические императивы. — М.: Междунар. отношения, 1999. — 256 с. 3. Дергачев В.А. Геоэкономика Украины: (теоретические и прикладные основы) / НАН Украины; Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований. — О. : ИПРЭИ НАНУ, 2002. — 244с. 4. Дугин А. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством. — Изд. 3-е, дополн., — М.: "АРКТОГЕЯ-центр", 1999. — 928 с. 5. Колосов В. А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география. — М.: Аспект Пресс, 2002. — 479 с. 6. Михальченко Н.И. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? — К.: Ин-т социологии НАНУ, 2001. — 440 с. 7. Політична географія та геополітика: Навч. посібник / Б.П. Яценко, В.І. Стафійчук, Ю.С. Брайчевський та ін.; за ред. Б.П. Яценка. — К.: Либідь, 2007. — 255с. 8. Скотна Н. Особа в розколотій цивілізації: освіта, світогляд, дії. — Львів: Українські технології, 2005. — 384 с. 9. Філіпенко А. С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність. — К.: Знання, 2007. — 670 с. 10. Хантингтон С. Столкнове-

ние цивилизаций / Хантингтон С.; Пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. — М.: ООО "Изд-во АСТ", 2003. — 603 с. 11. Черни О.М. Транзитивні цивілізації // Практична філософія. — 2001. — №1. — С. 233 — 242. 12. Шевченко М.М. Лімітроф України // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. пр. / Гол. ред. В.В. Лях. — Вип. 24. — К.: Український Центр духовної культури, 2001. — С. 206 — 216. 13. Шевченко М.М. Феномен культури стратегічного управління сучасного Китаю (геополітичний аспект) // Теорія і практика управління соціальними системами // Щоквартальний науково-практичний журнал. — Харків: НТУ "ХПІ". — 2003. — №4. — С. 14 — 22. 14. Шепелев М. Конфлікт мондіалізму і геополітизму: ідеологічні орієнтири нового глобального світу // Людина і політика. — 2003. — №3. — С. 83 — 89. 15. Agnew John A. Place and Politics in Modern Italy / John A. Agnew. — Chicago, University of Chicago Press. — 2002 — 299 p.

Надійшла до редколегії 08.02.11

УДК 911.3

Г. Ворплік, асп.

## ГЕОКОНФЛІКТОЛОГІЯ ТА ЇЇ ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

*Розглянуто теоретичні основи геоконфліктології, а також її прикладні аспекти. В якості прикладів наведено гео-конфліктні ситуації навколо головних транспортних коридорів, ресурсних, а також туристсько-рекреаційних районів. Приділено увагу пошуку методів урегулювання конфліктів.*

*The paper is dedicated to geoconflictology, its theoretical principles and practical significance. Different types of geoconflictological situations are considered, such as conflicts within main transport communications, around important resource areas and the influence of the international conflicts on the tourism.*

**Постановка проблеми.** Геоконфліктологія є новим напрямком у суспільній географії, який зародився в кінці ХХ — на початку ХХІ ст. і нині продовжує формуватися. Створення теоретичних положень і системи основних понять цієї дисципліни, не об'єднаної поки усталеними науковими принципами, спрямовано на пояснення і прийняття рішень з метою прогнозування, контролюваності та уникнення конфліктів різного походження, які проявляються в просторі.

Важливість і актуальність проблеми збройних конфліктів, значний методологічний потенціал географічної науки в даній галузі і в той же час неможливість аналізу просторових аспектів конфліктів у рамках геополітики та політичної географії свідчить про необхідність створення нової галузі суспільної географії — геоконфліктології.

**Аналіз останніх публікацій та досліджень.** Автор спирається у своїх дослідженнях на країнознавчі теорії, в тому числі теорію "цивілізаційних розломів" С. Хантінгтона. Власне геоконфліктологічні теорії викладені у статтях таких російських вчених, як К. Аксьонов ("Геоконфліктологія як новий науковий напрям", 2007), Е. Гізатуліна ("Абхазський конфлікт: можливі аспекти дослідження в контексті урегулювання", 2007), А. Русецька ("Географічні аспекти заострення національної ідентичності в країнах Східної Європи", 2007), О. Сидоренко ("Укрупнення регіонів: оцінка конфліктогенності", 2008). Серед українських дослідників у галузі геоконфліктології слід виділити Б. Яценка, В. Стафійчука [4]. Механізм впливу політичних конфліктів, зокрема, проявів тероризму, на міжнародний туризм висвітлено у працях українського вченого-географа О. Бейдика [1].

**Визначення невирішених сторін проблеми.** На початковому етапі формування геоконфліктології в першу чергу необхідні емпіричні дослідження конкретних конфліктних ситуацій в рамках географічної компетенції. При цьому повинні застосовуватися різнобічні методи: аналітико-бібліографічні огляди, особливо досліджень з даної проблематики в західних країнах з їх переважно демократичними поглядами; системно-структурний підхід до визначення об'єкта і предмета досліджень; класифікаційний, порівняльний методи, прийоми моделювання; конкретно-країнознавчий, картографічний (картографування осередків і просторових проявів дії від глобальних до локальних конфліктів) прийоми та ін.

**Мета та завдання статті.** Метою статті є дослідження геоконфліктології як нового наукового напрямку. Основними завданнями статті є аналіз теоретичних основ геоконфліктології, дослідження типових геоконфліктних ситуацій на прикладі конфліктів навколо головних транспортних коридорів, ресурсних, а також туристсько-рекреаційних районів, а також пошук методів урегулювання конфліктів.

**Основний виклад матеріалу.** Етимологічно термін "геоконфліктологія" складається з двох грецьких слів: гео — земля, logos — слово, поняття, вчення; та одного латинського: conflictus — зіткнення.

У найбільш загальному вигляді геоконфліктологію можна визначити як певну проблемну наукову галузь, основним завданням якої виступає дослідження політичних конфліктів, як особливих просторово-часових явищ.

Геоконфліктологія — це наука, яка досліджує в єдності географічні, політичні та інші взаємодіючі фактори, які впливають на виникнення, розвиток та наслідки політичних, у тому числі збройних, конфліктів [5, с.14].

Геоконфліктологія, як і всяка дисципліна, тісно пов'язана із суміжними науками. Це, насамперед, суспільна і політична географія, геополітика, геоэкономика, глобалістика, історія, політологія, економіка та інші суспільні науки, що конкретизують природу, механізми розвитку і наслідки конфліктів різного роду. До числа таких наук відносяться також правознавство і державознавство, що вивчають юридичні форми взаємодії людей, як-то: співробітництво, мирне співіснування, протидія або боротьба. Також геоконфліктологія має тісні зв'язки з конфліктологією, психологією, соціальною психологією та соціологією конфліктів, як одними з перших наук, які займаються дослідженням причин виникнення конфліктів та розумінням їх змісту, методів їхнього вирішення та конкретними діями, які б могли призвести до зняття конфронтації (розв'язання конфліктів).

Завданнями геоконфліктології є пошук передумов та факторів, які зумовлюють можливість виникнення і характер політичних (збройних) конфліктів, а також розробка шляхів їх попередження і розв'язання.

На формування, розвиток і розв'язання конфлікту впливає багато факторів. Їх можна класифікувати таким чином: за видом: географічні, політичні, економічні, історичні, соціальні, військові, релігійні, культурні, соціально-психологічні; за масштабом впливу: глобальні,

© Ворплік Г., 2011